

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ: ІНФОРМАЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

INTERNAL CONTROL OF INTERNATIONAL BUSINESS CONTRACT: INFORMATION-ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

УДК 657.633:339.5

Глушенко Я.І.

к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки Київський національний технічний університет «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті розглянуті особливості внутрішнього контролю зовнішньоекономічного договору. Визначено і охарактеризовано об'єкти, суб'єктів, джерела інформації, методичні способи і прийоми попереднього, поточного та послідуочого контролю.

Ключові слова: зовнішньоекономічний договір (контракт), внутрішній контроль, об'єкт, суб'єкт контролю, методичні способи і прийоми контролю.

В статье рассмотрены особенности внутреннего контроля внешнеэкономического договора. Определены и охарактеризованы объекты, субъекты, источники информа-

ции, методические способы и приемы предварительного, текущего и последующего контроля.

Ключевые слова: внешнеэкономический договор (контракт), внутренний контроль, объект, субъект контроля, методические способы и приемы контроля.

The article reviews special aspects of the internal control of international business contract. Objects, subjects, information sources, methodical methods of preliminary, current and follow-up control are defined.

Keywords: international business contract, internal control, object, subject of control, methodical methods of control.

Постановка проблеми. Останні роки в Україні спостерігаються тенденції активізація зовнішньоекономічної діяльності. Розширення співпраці з країнами Європейського Союзу, розрив економічних взаємовідносин з Російською Федерацією, пошук нових ринків, вихід на ринки країн Азії та Африки, все це обумовлює потребу приділяти все більше уваги питанням контролю зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) вітчизняних підприємств. Основним документом, що опосередковує взаємовідносин між учасниками угоди з різних країн, визначає її істотні умови, є зовнішньоекономічний договір (контракт). Зазначений документ виступає об'єктом як зовнішнього, так і внутрішнього контролю. Зовнішній контроль договорів ЗЕД в Україні здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі, органи Митного контролю, НБУ й досить детально регулюється нормативно-правовими актами держави [1; 2]. Щодо внутрішнього контролю, то враховуючи, що це контроль, який організовує і здійснює саме підприємство, то потрібні додаткові дослідження об'єктів контролю, визначення суб'єктів, інформаційного та методичного забезпечення, які дозволяють удосконалити процес контролю і зробити його більш ефективним на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Потрібно зазначити, що питання внутрішнього контролю, визначення його мети та завдань, об'єктів, суб'єктів, системи контрольних процедур, інформаційного та методичного забезпечення досліджуються у працях багатьох вітчизняних вчених Бутинця Ф.Ф., Валуєва Б.І., Дмитренко І.М., Камінської Т.Г., Максимової В.Ф., Нападовської Л.В., Пантелєєва В.П., Шевчука В.О. та ін. Вивчення методик контролю, їх спільних та відмінних рис, дозволяє стверджувати, що саме об'єкт контролю є визначальним по відношенню

до суб'єктів, переліку контрольних процедур, періодичності здійснення, інформаційного та методичного забезпечення контролю [7; 8; 9; 10; 11; 12].

Постановка завдання. Метою статті є визначення та характеристика інформаційно-організаційних та методичних аспектів внутрішнього контролю зовнішньоекономічного договору.

Виклад основного матеріалу. Зазначені питання не вперше розглядаються у вітчизняній науковій літературі. Так аналіз зовнішньоекономічного контракту з урахуванням норм діючого законодавства з визначенням об'єктно-суб'єктного складу та характеристик було проведено у роботі Добровольської В.В. [7]. Євдокимов В.В., Венцель В.Т. розглядали питання контролю зовнішньоекономічного контракту, досліджуючи внутрішній контроль операцій експорту та імпорту товарів [8]. У працях Левченко Н.М. [9], Назарової Г.Б. [11], Федькевич Н.В. [13] також досліджені окремі аспекти контролю договорів ЗЕД, але в контексті аудиту експортно-імпортних операцій та зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Розглянемо зовнішньоекономічний договір, як окремий об'єкт внутрішнього контролю, акцентуючи увагу на визначенні мети, суб'єктів, джерел інформації, методичних способах і прийомах контролю.

У роботі Євдокимова В.В. та Венцель В.Т. при визначенні етапів здійснення внутрішнього контролю експортно-імпортних операцій, в якості одного з перших названо – контроль «укладання зовнішньоекономічних договорів на предмет відповідності їх міжнародним та національним нормативно-правовим документам, а також внутрішньо фірмовим стандартам, положенням підприємства про договори політку» [8, с. 80]. Авторами справедливо віднесено зазначений вид контролю до попереднього в контексті дослідження всієї системи вну-

трішнього контролю експорту та імпорту товарів. Але якщо виокремлювати та досліджувати зовнішньоекономічний контракт, як самостійний об'єкт внутрішнього контролю, то в якості попереднього, слід визнати контроль доцільності укладанням договору з обраним контрагентом. Основна мета цього виду контролю – запобігти та мінімізувати ризиків невиконаннями або неналежного виконання партнерами договірних зобов'язань. Для цього кожне підприємство може розробити свою систему відбору з використанням різних критеріїв і показників. Серед основних аспектів, на які потрібно звертати увагу при виборі контрагента, можна назвати: репутацію партнера – оцінка, яка базується на досвіді або попередніх відносин, власних спостережень, або отриманої інформації з різних джерел; надійність фінансового стану партнера – вивчення та оцінка основних показників його фінансової звітності (тип та показники фінансової стійкості, рівень ділової активності).

Поточний контроль здійснюється у процесі підписання договору й має на меті оцінку відповідності його умов нормам діючого законодавства. Відповідно до Положення «Про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)», затвердженого наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 201 від 06.09.2001р. зі змінами та доповненнями [3], зовнішньоекономічний договір повинен укладатися в письмовій формі й повинен передбачати наступні істотні умови: назву, номер договору (контракту), дату та місце його укладення; преамбулу; предмет договору (контракту); кількість та якість товару (обсяги виконання робіт, надання послуг); базисні умови поставки товарів (приймання-здавання виконаних робіт або послуг); ціну та загальна вартість договору (контракту); умови платежів; умови приймання-здавання товару (робіт, послуг); упаковку та маркування; форс-мажорні обставини; санкції та рекламації; урегулювання спорів у судовому порядку; місцезнаходження (місце проживання), поштові та платіжні реквізити сторін. Тобто поточний контроль дозволяє встановити наявність всіх істотних умов, а також ступінь врахування при їх визначенні норм міжнародного та національного законодавства [6, с. 333–335].

Наступний контроль зовнішньоекономічного договору (контракту) здійснюється після його укладання й має на меті оцінку виконання узятих на себе зобов'язань: з боку продавця – з постачання покупцю товару (надання послуг, виконання робіт), з боку покупця – зі сплати встановленої суми. При здійсненні наступного контролю слід враховувати, що на виконання зовнішньоекономічного договору можуть впливати дві групи факторів – ті, які залежать, і не залежать від партнерів угоди. До першої групи факторів належать економічна та політична ситуація в країнах учасників

зовнішньоекономічних відносин. Друга група факторів пов'язана з обов'язками контрагентів щодо поставки товару у зазначене місце і моменту переходу ризиків від однієї сторони до іншої й погашення зобов'язань. Особливостями зовнішньоекономічного договору є те, що обов'язки і момент переходу ризиків обумовлюється при визначенні істотних умов договору відповідно до Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів (ІНКОТЕРМС) [4]. й у процесі наступного контролю перевіряється дотримання партнерами визначених умов.

Базисні умови поставки у процесі поточного контролю також враховуються при перевірці правильності калькулювання купівельної ціни й визначенні митної вартості, й як наслідок правильності розрахунку податків, пов'язаних з виконанням зовнішньоекономічного договору.

Виконання узятих зобов'язань обов'язково включає перевірку своєчасності і повноти розрахунків. Порядок розрахунків у зовнішньоекономічній сфері має свої особливості, які повинні бути враховані у процесі перевірки виконання договору. Так відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України і Національного банку України «Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті» № 444 від 21.06.1995 р. із змінами та доповненнями ще при укладанні договору (контракту) зазначаються умови банківського переказу до (авансового платежу) та/або після відвантаження товару або умови документарного акредитива, або інкасо (з гарантією), а також у разі необхідності гарантії, їх умови та терміни дії [5]. І якщо відповідність цієї істотної умови нормам законодавства перевіряється в процесі поточного контролю, то їх дотримання – у процесі наступного контролю.

Однією з істотних умов зовнішньоекономічного договору є санкції та рекламації. Саме цей розділ визначає порядок застосування штрафних санкцій у разі невиконання або неналежного виконання партнерами своїх зобов'язань. У разі виявлення у процесі наступного контролю відхилень від узятих зобов'язань партнером застосовуються норми даного розділу.

Враховуючи зазначені об'єкти, презентуємо методично-інформаційну модель внутрішнього контролю зовнішньоекономічного договору із визначенням джерел інформації та методичних способів і прийомів контролю (табл. 1).

Визначне місце в системі внутрішнього контролю належить його суб'єктам. Вони належать до активного елемента системи внутрішнього контролю і відіграють найсуттєвішу роль в її функціонуванні й розвитку. Використовуючи викладе-

ний вище матеріал визначимо суб'єктів внутрішнього контролю зовнішньоекономічного договору. Вітчизняними вченими відмічалось, що на багатьох промислових підприємствах функції внутрішнього контролю покладаються на працівників бухгалтерії, але подібна практика не завжди має позитивний результат [10, с. 134]. При залученні працівників бухгалтерії до здійснення внутрішнього контролю зовнішньоекономічних договорів, по-перше, потрібно враховувати специфіку окремих аспектів цього складного об'єкту, по-друге, на підприємствах з великою кількістю господарських операцій працівники бухгалтерії і так мають досить великий обсяг функціональних обов'язків щодо ведення бухгалтерського та управлінського обліку, складання фінансової, податкової та статистичної звітності. Слід також погодитись з думкою вітчизняного вченого Пантелеєва В.П. щодо відсутності уніфікованого підходу до організації внутрішнього контролю на великих, середніх та малих підприємствах [12, с. 24]. Враховуючи

той факт, що зовнішньоекономічною діяльністю в Україні займаються, як правило великі та середні підприємства, при визначенні суб'єктів будемо виходити з того положення, що підприємства мають розгалужену організаційну структуру.

Щодо попереднього контролю, то посадовими особами, які на великих та середніх підприємствах є відповідальними за збір та обробку інформації про репутацію контрагента, його фінансове становище, можуть бути представники служби підприємства, що займається питаннями постачання й представники фінансово-економічної служби, до обов'язків якої входить оцінка фінансового стану контрагента. Доцільно саме за працівниками зазначених служб закріпити функціональні обов'язки щодо внутрішнього контролю питань репутації та фінансового стану зарубіжних партнерів.

Перелік питань поточного контролю договорів ЗЕД дозволяє стверджувати, що ключова роль повинна належати представникам юридичної

Таблиця 1

Методично-інформаційна модель внутрішнього контролю зовнішньоекономічного договору (контракту)

Об'єкти внутрішнього контролю	Джерела інформації	Методичні прийоми та способи контролю
1. Доцільність укладання договору (контракту) з обраним контрагентом: 1.1 репутація контрагента	Контрагент, з яким вже співпрацювало підприємство: раніше укладені договори, акти експертиз (при наявності претензій), реєстри фінансового обліку розрахунків з іноземними постачальниками або покупцями. Контрагент, з яким підприємство співпрацює вперше: інформація з джерел масової інформації, інтернет-джерела іноземних податкових або інших державних органів, довідники країни партнера, відповіді на офіційні запити до державних органів країни партнера, торгово-промислової палати України та її представництв в країні партнера.	Моніторинг, запит, нормативно-правова перевірка.
1.2. надійність фінансового стану контрагента	Фінансова звітність контрагента, розрахунки показників фінансового стану контрагента	Способи і прийоми економічного аналізу.
2. Відповідність умов договору (контракту) діючим нормативно-правовим актам	Міжнародні та національні законодавчі акти, проект договору (контракту) та додатки до нього.	Нормативно-правова перевірка.
3. Виконання умов договору (контракту) 3.1. своєчасність і повнота поставки товару (надання послуг, виконання робіт), дотримання базисних умов поставки	Договір (контракт) ЗЕД, коносамент, залізнична вантажна накладна, автодорожня, авіаційна транспортна накладна, акт наданих послуг (виконаних робіт), страховий поліс, страховий сертифікат, рахунок-фактура (інвойс), додатки до договору (у разі коли предметом договору є складні вироби, технологічна лінія, промислове обладнання).	Перевірка документів до форми та змісту, арифметична перевірка, взаємна перевірка, нормативно-правова перевірка.
3.2. правильність визначення купівельної ціни, митної вартості, податків, пов'язаних з виконанням зовнішньоекономічного договору	Договір (контракт) ЗЕД, коносамент, залізнична вантажна накладна, автодорожня, авіаційна транспортна накладна, акт наданих послуг (виконаних робіт), вантажна митна декларація (ВМД), податкова звітність.	Арифметична перевірка, нормативно-правова перевірка.
3.3. своєчасність та повнота оплати за зовнішньоекономічним договором	Договір (контракт) ЗЕД, вексель, платіжні доручення, акредитив, реєстри фінансового обліку «поточні рахунки в іноземній валюті» та розрахунки з іноземними постачальниками або покупцями.	Арифметична перевірка, нормативно-правова перевірка, взаємна перевірка.

служби підприємства. Але враховуючи, що серед істотних умов є питання пов'язані з ціною, вартістю, платежами, то до здійснення цього виду контролю також доцільно залучати працівники бухгалтерської служби, а у випадках, коли предмет договору є досить складним – ще й представників технічних та виробничих служб підприємства.

Виходячи з переліку об'єктів та джерел інформації, що використовується у процесі внутрішнього контролю виконання узятих зобов'язань за зовнішньоекономічними договорами, функціональні обов'язки можуть бути розподілені між представники юридичної, бухгалтерської служби підприємств, служб, які відповідають за збут та за постачання, у залежності від того з боку продавця чи покупця розглядається зазначений вид контролю.

Враховуючи різноманітність суб'єктів внутрішнього контролю зовнішньоекономічних договорів, перетині їх функціональних обов'язків в ході виконання перевірок, необхідно упорядкувати та систематизувати черговість виконання контрольних процедур щодо одного об'єкта представниками різних служб підприємства й закріпити це у таких внутрішніх регламентах підприємства, як: посадові інструкції, положення про відповідні структурні підрозділи (служби, відділи), положенні про внутрішній контроль.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, внутрішній контроль зовнішньоекономічного договору (контракту), як самостійного об'єкту, в залежності від часу здійснення, можна розподілити на попередній, поточний та наступний. Попередній контроль здійснюється до укладання договору, поточний – у момент укладання, а наступний – контроль виконання партнерами умов договору. В залежності від виду контролю будуть розрізнятися суб'єкти, джерела інформації та методичні способи і прийоми контролю. Виокремлення попереднього, поточного та наступного контролю, визначення інформаційно-організаційних та методичних аспектів дозволяє удосконалити регламентне забезпечення внутрішнього контролю, більш оптимально розподілити функціональні обов'язки працівників й уникнути їх подвоювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Митний Кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення 25.04.2017). – Назва з екрана.
2. Наказ Міністерства економіки України «Про порядок реєстрації обліку зовнішньоекономічних договорів (контрактів) на здійснення експортних операцій з металобрухтом» № 505 від 15.12.2005 р. зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0005-06> (дата звернення 25.04.2017). Назва з екрана.

3. Положення «Про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)», затверджене наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 201 від 06.09.2001р. зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0833-01> (дата звернення 01.05.2017). – Назва з екрана.

4. Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати № 560 від 01.01.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988_007 (дата звернення 25.04.2017). – Назва з екрана.

5. Постанови Кабінету Міністрів України і Національного банку України «Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті» № 444 від 21.06.1995 р. із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/444-95-p> (дата звернення 25.04.2017). – Назва з екрана.

6. Герасименко Н. Хто володіє інформацією – володіє світом / Н. Герасименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/5121?issue=115> (дата звернення 01.05.2017). – Назва з екрана.

7. Добровольська В.В. Договірний контроль у сфері зовнішньоекономічної діяльності / В.В. Добровольська // Ученые записки Таврического національного университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26(65). – № 2–1 (Ч. 1). – С. 332–340.

8. Євдокимов В.В. Внутрішній контроль операцій експорту та імпорту товарів / В.В. Євдокимов, В.Т. Венцель // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2001. – № 3(24). – С. 79–84.

9. Левченко, Н.М. Методологічні аспекти аудиту експортно-імпортних операцій підприємства / Н.М. Левченко, С.В. Пальчиковський // Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал. – 2013. – № 42. – С. 271–277.

10. Михальчишина Л.Г. Організаційно-методичні аспекти внутрішнього контролю операцій з цінними паперами / Л.Г. Михальчишина // Економічний аналіз. – 2015. – № 1. – Том 22. – С. 131–137.

11. Назарова Г.Б. Методичні аспекти аудиту зовнішньоекономічної діяльності підприємств / Г.Б. Назарова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2010. – Вип. 7. – С. 469–478.

12. Пантелеєв В.П. Концепція внутрішньогосподарського контролю діяльності підприємств: методологія, організація, розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук: 08.00.09 / Пантелеєв Володимир Павлович; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – Київ. – 2009. – 42 с.

13. Федькевич Н.В. Облік і аудит операцій з експорту та імпорту за договорами купівлі-продажу:

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.09 / Федькевич Наталія Василівна; Мін-во освіти і науки України; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – 2008. – 20 с.

14. Чирка Д.М. Документування на підприємствах зовнішньоекономічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/43378/40063> (дата звернення 25.04.2017). – Назва з екрана.

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ ОЛІЙНО-ЖИРОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

RISK CLASSIFICATION OF OIL AND FAT ENTERPRISES OF UKRAINE

У даний час немає єдиного підходу до класифікації ризиків. Кожен вчений відповідно до наявних у нього завдань дослідження пропонує свою власну класифікацію цього поняття. При цьому не існує досліджень, присвячених класифікації ризиків підприємств, що працюють в олійно-жировій галузі. Це становить новизну даного дослідження і зумовлює його практичну значимість. У статті запропонована авторська класифікація ризиків для підприємств олійно-жирової галузі на основі поділу ризиків на екзогенні глобальні ризики, екзогенні галузеві ризики та ризики, що виникають на підприємстві.

Ключові слова: ризик, класифікація ризиків, олійно-жирова галузь, глобальні ризики, галузеві ризики, внутрішні ризики

В настоящее время нет единого подхода к классификации рисков. Каждый ученый, согласно имеющимся у него задачам исследования, предлагает свою собственную классификацию этого понятия. При этом не существует исследований, посвященных классификации рисков предприятий, работающих в масложировой отрасли. Это

составляет новизну данного исследования и обуславливает его практическую значимость. В статье предложена авторская классификация рисков для предприятий масложировой отрасли на основе разделения рисков на экзогенные глобальные риски, экзогенные отраслевые риски и риски, возникающие на предприятии.

Ключевые слова: риск, классификация рисков, масложировая отрасль, глобальные риски, отраслевые риски, внутренние риски.

Currently there is no single approach to the classification of risks. Each scientist, according to his research tasks, offers his own classification of this concept. However, there are no studies on the classification of risks of enterprises operating in the fat-and-oil industry. This is the novelty of this study and determines its practical importance. The article proposes a author's classification of risks for enterprises of fat-and-oil industry on the basis of risk sharing for exogenous global risks; exogenous industry risks and risks which arising at the enterprise.

Keywords: risk, risk classification, fat-and-oil industry, global risks, industry risks, internal risks.

УДК 338

Жадан Ю.В.

аспірант кафедри організації виробництва та управління персоналом Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. Класифікація ризиків – це систематизація всієї сукупності можливих ризиків, або наслідків їх реалізації на основі класифікаційних ознак. Класифікаційний ознака – критерій, що характеризує природу ризику, що дозволяє структурувати і проводити подальший аналіз можливих подій або наслідків їх реалізації.

Класифікація ризиків необхідна для того, щоб визначати можливі загрози діяльності підприємства, виявляти причини виникнення небажаного розвитку подій, оцінювати масштаб можливих наслідків проявів того чи іншого ризику, керувати рівнем ризику з метою його зниження.

У кожній галузі існують власні нюанси при класифікації ризиків. Такі особливості присутні також і на підприємствах олійно-жирової галузі, яка відіграє надзвичайно важливу роль в економіці України і має значний експортний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби у відношенні розрізнення видів

і класифікації ризиків, зробив ще А. Маршалл, який визначив два типи ризиків: особисті і підприємницькі [1].

У науковій літературі зустрічаються різні підходи до аналізу ризику і, як наслідок, немає єдиної системи їх класифікації.

Й. Шумпетер [2] поділяв ризик на два види: «ризик, пов'язаний з можливим технічним провалом виробництва, і ризик, пов'язаний з відсутністю комерційного успіху».

Інша класифікація ризиків запропонована І.Т. Балабановим [3]. Автор ділить всі ризики на дві великі групи: чисті і спекулятивні. До спекулятивних ризиків він відносить кредитний, валютний, процентний ризики тощо. Однак, запропонована класифікація має недоліки. Зокрема, вона не містить вказівок на фактори, що впливають на різні ризики, а так само не охоплює всі їх види, наприклад, такі як законодавчий, галузевий.